

Wat staat er op het spel? Reflecties op de Oekraïne-oorlog.

Teun de Ridder, *krijgsmachtpredikant*

De verrassing

Bij het zien van de invasie van Oekraïne bezette ons één gevoel: verrassing. Hoewel de spanningen opliepen dachten zelfs experts dat het niet tot een nieuwe oorlog zou komen. Maar het gebeurde wel. Die verrassing draagt enerzijds in zich een element van schrik, van angst. Stel je voor dat deze brand overslaat naar het verdragsgebied van de NAVO? Naar ons? Het moet gezegd: dat is ook niet ondenkbaar. Maar het is toch vooral échte verrassing: Hoe kan het? Hoe kan dit in *onze* tijd gebeuren? We worden voor ons gevoel teruggeworpen in het verleden, naar een tijd die we voor ons gevoel *voorbij* waren. In de jaren '90 werd het einde van de geschiedenis gevoeld. Sindsdien raakte de geschiedenis ons slechts incidenteel, vooral toch als 'probleem van minder ontwikkelde landen' met bijbehorend barbaars terrorisme.

De vele jaren van vrede in ons werelddeel hebben de gedachte laten post vatten dat vrede ook de normale wijze van bestaan is. Voor militairen met wie ik spreek is dat al jaren een frustratie. Zij die de oorlog hebben gezien in Cambodja, Rwanda, Bosnië, Afghanistan, Mali, beseffen dat het eerder omgekeerd is. Voor de meeste Nederlanders waren die conflicten slechts beelden die vanaf de bank bekeken en becommentarieerd konden worden, maar ze werden niet gevoeld. Als je onveiligheid hebt gevoeld, de haat, de verwoesting, dan weet je dat de vrede de uitzondering is op de regel. Zelf voelde ik het diep in Afghanistan: (West-)Europa is een uniek eiland in een zee van ellende. Afgelopen weken hoorde ik van veel collega's dan ook een zuur *told you so*, nu eindelijk ook de Europese NAVO-partners serieus werk willen maken van de veiligheid van hun bevolking.

We leven zo in het 'nu', en dat is zozeer een ideaal geworden, dat we het verleden vergeten zijn, en daardoor ook niet weten wat onze toekomst is, waar we heen moeten. De verrassing ligt dan ook vooral hierin dat we niet teruggeworpen zijn in het verleden, maar teruggeworpen in de geschiedenis.¹ Die hele oorlog stoort ons, hindert ons, in het verwezenlijken van onze zelfontplooiing. Opeens vinden we onszelf in een *kairos*: een moment waarop het erop aan komt wat we doen, waarvoor we staan, waar we ons op richten. We maken iets mee van *gelijktijdigheid*: het besef dat jij en ik geen individuele levens hebben die we naar eigen smaak en stijl in kunnen richten, maar dat we onderdeel zijn van een gemeenschap die zich met horten en stoten een weg zoekt naar de toekomst.

De illusie van vooruitgang

De verrassing dat oorlog nog bestaat ontregelt ons dus diep. Volgens Charles Taylor heeft dat te maken met de vooruitgangs- en beschavingsgedachte die in de Verlichting is geworteld. Als mensen

¹ Eugen Rosenstock-Huussy schrijft over de grote Europese crises vanuit zijn ervaring van het slagveld van Verdun (in: *De grote revoluties: autobiografie van de westerse mens*) '...een ingrijpende nieuwe gebeurtenis is meer dan alleen een extra hoofdstuk dat wordt toegevoegd aan een nieuwe druk van een boek. Ze herschrijft en vereenvoudigt de geschiedenis, ze verandert het verleden omdat ze een nieuwe toekomst inluidt.' [25] 'Ik ben niet in staat om naar de geschiedenis te staren als naar een toneelspel dat vanuit een loge wordt bekeken. De opkomst van keizerrijken in het Westen, en de ondergang van beschavingen in het Oosten, de wetten van bloei en verval, van classicisme en romantiek, en andere vondsten op het spectaculaire schouwtoneel van de wereldgeschiedenis, hebben hun betekenis verloren omdat de solidariteit van twintig miljoen mannen alle soldaten die overleefden, aan hetzelfde kruis van de werkelijkheid heeft genageld. De wereldgeschiedenis is onze eigen geschiedenis.' [27]

hun toevlucht nemen tot geweld vinden we dat óf middeleeuws óf pathologisch. Het is een primitieve kracht waarop we neerkijken of die we moeten behandelen. Op die manier wordt in de media ook over Poetin gesproken als een maniak of een labiel mens. We nemen daarmee onze toevlucht tot reductionistisch, materialistische vormen van verklaring.² Het wegdrukken van de wilde dimensies van het leven (seksuele drift en agressie) verergerd over het algemeen de situatie. Dat is één van de redenen dat de wereldoorlogen de meest gewelddadige ooit waren. Het is een tragische ironie dat het uitbannen en ontkennen van geweld het risico in zich draagt gewelddadiger te worden dan ooit te voren.

Onze omgang met geweld in het algemeen is hopeloos naïef. We verwachten van onze eigen militairen bijvoorbeeld dat het morele helden zijn die zonder hun handen vies te maken terugkomen. Voor Indië-veteranen heeft dat hun trauma's echt verergerd. En nog steeds is er totaal onbegrip voor militairen die over de schreef gaan tijdens het uitvoeren van hun werk in oorlogsgebied. De roes die samengaat met gevechtshandelingen werkt zo verslavend dat veel militairen terugverlangen naar de intensiteit van het leven tijdens uitzending. Niet voor niets kennen de meeste oude culturen de heilige verbinding tussen de godin van de liefde en de god van de oorlog, als twee oerkrachten die een mens totaal kunnen veranderen. Het zijn machten die gegeven zijn met ons mens-zijn, dat ontkennen is onzinnig en gevaarlijk. Niet voor niets vormen oorlogen de scheidslijnen van onze tijdperken; ze bezitten transformerende krachten.

Het kruis staat midden in onze wereld

In de kerk is dit alles hopelijk geen verrassing. Anders zijn we wel heel erg vervreemd van het evangelie. Het kruis van Christus is bij uitstek toch een uitbarsting van geweld én het begin van het Koninkrijk. Geweld ontstaat daar waar de verrotting in het gebinte van de menselijke samenleving is geslopen. Dat heeft collectieve en individuele aspecten. In de aanloop naar Goede Vrijdag vertellen de evangelisten allemaal dat het doodvonnis over Jezus in de lucht hing. De leiders van het volk weigerden met de nieuwe wind die waaide mee te bewegen. De machtsstructuren van de joodse elite stond op het spel, maar dat kreeg in de verkondiging van Jezus elke keer ook een zeer persoonlijke en individuele spits. Er is niet alleen sprake van een systeemfout, het zal ook om de liefde gaan, om het hart.

De oproep tot bekering en geloof die uitging van de jonge rabbi uit Nazareth stuitte op weerstand van het oude bestel en de traditie. Het onvermogen en de onwil om tot transformatie te komen kon en kan niet anders dan tot een climax komen in het uitoefenen van geweld. Hoe houd je Hem anders nog van het lijf? In het klein zien we rond het kruis van Christus wat keer op keer gebeurt onder ons mensen. Het is opvallend dat Jezus op geen enkele manier probeert om dat geweld te sussen of te vermijden. Geregeld gooit Hij zelf olie op het vuur. Alsof Hem er ook alles aan gelegen is dit conflict op de spits te drijven. Het Koninkrijk van God is immers nabij gekomen. Jezus schuwt het geweld niet. Hij keert het wel om: Hij gaat geen geweld gebruiken om anderen tot overgave te dwingen, maar accepteert dat Hem geweld wordt aangedaan.

Laten we er vooral niet voor terugschrikken om in de Lijdenstijd en op Goede Vrijdag hierbij stil te staan. De laatste jaren heb ik het gevoel dat er eigenlijk nog vrij weinig gepreekt wordt over wat er op Golgotha gebeurt. In de 40-dagentijd neemt men een lange aanloop om snel over Goede Vrijdag naar Pasen te springen. Terwijl het kruis een *demasqué* van de humaniteit is dat we hartelijk nodig

² Charles Taylor, *Een seculiere tijd*, p. 874. Over hoe we in de moderne tijd zijn gaan denken over oorlog en geweld schrijft Charles Taylor uitgebreid in *Een seculiere tijd*, p. 855-907.

hebben om niet naïef te worden over de wereld en onszelf. Natuurlijk gaat Goede Vrijdag en Pasen over de liefde die overwint, over verzoening, over hoop, over Gods doorzettingsvermogen. Maar als we zelf de nacht niet in willen en zo niet peilen hoe jij en ik daarin delen, worden het lege woorden.

Wij vs zij

Voor je het weet laten we ons dan meeslepen in gemakkelijke vijandsbeelden. Rondom de oorlog in Oekraïne is het logisch om in Poetin het kwaad zelf aan het werk te zien. Ineens beschouwen we de Russen weer als vijanden en krijgen zelfs Dostojewski en Tsjaikovski een luchtje. De afgelopen weken begeleidde ik een peloton van de landmacht die opgeleid werden tot Gravendienst. Zij moeten de gesneuvelden afvoeren van het gevechtveld mochten ook wij daarin betrokken worden. Tot hun ontsteltenis zou dat betekenen dat wij ook netjes Russische lijken zouden moeten behandelen. Ik moest praten als Brugman om hen te laten inzien dat het voor de waarde van een mens niet uitmaakt welk uniform iemand draagt, of die nog leeft of al dood is. Je proeft het in de massale support voor Oekraïne dat wij het gevoel hebben de *good guys* te zijn, tegenover de *bad guys* uit 'het oosten'. We worden op die manier meegesleept in een vorm van denken dat het kwaad volledig op een ander projecteert. Dat is een verstarring die juist bij uitstek gaat leiden tot nog meer geweld. Het is een ontkenning van de humaniteit.

De decadentie van het Westen

Laten we wel wezen: dat er nu in Oekraïne wordt gevochten ligt niet alleen aan één gek in het Kremlin. Oorlogen komen voort uit spanningen die in de gemeenschap ontken worden. In 2016 stemden we in Nederland in meerderheid nog tegen een associatieverdrag. Uit wantrouwen tegen Europa. Uit het angstbeeld dat we misschien welvaart in zouden moeten leveren door armere landen toe te laten. We hebben onze kans gehad. Nu opeens vinden we dat we deel uitmaken van een mondiale strijd tussen democratie en autocratie. Maar wat bedoelen we daarmee? Een democratie is op zich waardenneutraal, het is slechts een vehikel, een regeringsvorm. Ik heb niet het idee dat er inmiddels inzicht is in het feit dat we vooral bedoelen dat ons gelukkige leventje niet verstoord moet worden, dat er aan onze welvaart niet getornd wordt, dat ik wel de vrijheid moet houden om mijn eigen gang te gaan.

De consequentie van dit decadente gedachtegoed is echter dat we geen verantwoordelijkheid nemen voor onze naasten. Dat Oekraïne nu in oorlog is, ligt helemaal in het verlengde van het Europese onvermogen om op een menselijke wijze met bootvluchtelingen uit het Midden-Oosten en Afrika om te gaan en onze weigering adequaat te kijken naar de lange termijn van klimaatverandering. We weigeren in te zien dat wij minstens *delen* in de schuld en dat wij ons leven misschien wel moeten veranderen. In de seculiere tijd bestaat ook geen manier om met deze schuld om te gaan, dus is ontkennen of relativeren het enige waardoor de verstarring alleen maar toeneemt. Ik ben dankbaar in een kerk op mijn knieën te kunnen, waar God ons een wijze van omgang met schuld biedt om het eerlijk in de ogen te zien en mijzelf in Zijn handen te geven.

Altijd het kruis

Om de rot in de democratie en de *self-centeredness* te boven te komen hebben we geen nieuwe oorlog nodig. Hoop ik. Als we maar Goede Vrijdag intens vieren. Anders leren we juist daarvan: als

we het appèl van het evangelie in de wind slaan, als bekering/transformatie uitblijft, dan komt het niet vanzelf goed. Laten we het niet zover laten komen. Blijf liever iets langer bij het kruis, dan te weinig.